Edukacja Dziecka
nr 7 (2023)
s. 155-164
ISSN 2543-6406
LICENCJA: CC BY-NC

Lidia Kataryńczuk-Mania
ORCID: 0000-0002-4934-7465

Anita Dolata
doktorantka AJP, nauczycielka edukacji muzycznej i plastycznej

Aktywne słuchanie muzyki w pracy z uczniami klas I-III (praktyczne przykłady, wątki badań pilotażowych)

Streszczenie

W artykule przedstawiono wybrane problemy dotyczące specyfiki realizacji formy słuchanie muzyki, możliwości wykorzystania utworów muzycznych i wątki badań pilotażowych postrzegania i interpretowania muzyki w formie plastyczno-słownej uczniów klas I-III.

Słowa kluczowe: percepcja, walory muzyki klasycznej, muzyczno-plastyczne interpretacje

Wprowadzenie

Muzyka towarzyszy ludziom od dawnych czasów. Obcowanie z dziełami muzycznymi stanowi bogate źródło wartości estetycznych. Słuchanie muzyki posiada wiele zalet, gdyż rozwija muzykalność dzieci, wrażliwość artystyczną, aktywizuje emocjonalną sferę psychiki dziecka, dostarcza przeżyć estetycznych, uczy właściwego spostrzegania, określania cech dźwięków, ich kontrastów i tożsamości, różnicowania odgłosów, ich siły, regularności, szybkości, natężenia. Walory wychowawcze dotyczą poprawnej komunikacji, wyładowania agresji w sposób możliwy do zaakceptowania, pozbywania się zahamowań, stanów napięcia i niepokoju, rozwija dyscyplinę wewnętrzną i zewnętrzną, koordynuje sprawność słuchowo-ruchową, daje poczucie radości, zadowolenia z siebie. Można wymieniać jeszcze wiele pozytywnych cech, ale forma ta jest cenna i wzbogacana przez inne formy aktywizowania uczniów takich jak śpiew i ćwiczenia mowy, gra na instrumencie, ruch z muzyką czy tworzenie muzyki. W połączeniu z plastyką, matematyką, językiem polskim, przyrodą, kulturą fizyczną korzystnie wpływa na integralny charakter rozwoju dzieci. Jak wskazują badania wielu badaczy z zakresu wczesnej edukacji muzycznej dzieci, m.in. Agnieszki Weiner, Beaty Bonny, Mirosława Kisiela, Wiesławy Sacher i in., nauczanie muzyki wymaga profesjonalnego, muzycznego przygotowania. Nauczyciel nie tylko powinien korzystać z gotowych materiałów

muzycznych, ale przede wszystkim grać na instrumencie, śpiewać, tańczyć, tworzyć własne, twórcze propozycje, np. partytur muzycznych itp.

Percepcja muzyki jest aktywnym, dynamicznym procesem posiadającym cechy myślenia na bazie zdolności muzycznych, opartym na wytwarzanych nawykach słuchowych. T. Marciniak proponuje trzy typy percepcji;

1) spontaniczną, która ma charakter mimowolny, pojawia się przy okazji zabawy, jest fragmentaryczna, impulsywna, uruchamia wzruszenia, jest też wynikiem naturalnej ciekawości świata u dzieci i zależy od dostępu do wytworów kultury,
2) inspirowaną, która rozpoczyna się w przedszkolu i kontynuowana jest w szkole. Ważne jest podtrzymywanie uwagi na dziełach sztuki i pobudzanie procesów poznawczych,
3) kierowaną, która obejmuje fazę wstępną, analizę i interpretację. Te trzy formy aktywności wymagają już pełnej edukacji[1].

Z kolei E. Lipska i M. Przychodzińska dzielą percepcję dzieł muzycznych, ze względu na sposób dokonywanej analizy, na słuchanie analityczne i programowo-interpretujące. Słuchanie analityczne polega na rozróżnianiu cech utworu muzycznego:

- formy (analizy budowy utworu i poszczególnych elementów struktury muzycznej),
- brzmienia (percepcja barw i możliwości techniczno-wyrazowych głosów ludzkich, instrumentów, rożnego typu zespołów),
- znaczeń (kojarzenie symbolicznych struktur muzycznych z treściami pozamuzycznymi),
- emocji (odczuwanie napięć i odprężeń w muzyce),
- stylu (dokonywanie analizy według kryterium historycznego, kulturowego i indywidualnego języka muzycznego wybranego kompozytora)[2].

Słuchanie programowo-interpretujące polega na opisywaniu muzyki za pomocą treści pozamuzycznych.

Muzyki można słuchać w różny sposób, dotyczy to indywidualnego poziomu umiejętności jej słyszenia i przeżywania.

> „Aktywne słuchanie muzyki to skoncentrowane na muzyce działania, oparte na przemyślanym postępowaniu dydaktycznym, wielofazowym procesie, każdorazowo dostosowanym do danej materii muzycznej"[3].

[1] T. Marciniak, *Percepcja otaczającego świata i dzieł sztuki podstawą edukacji plastycznej*, [w:] *Metodyka plastyki w klasach IV-VIII*, red. T. Marciniak, Warszawa 1989, s. 69-71.

[2] E. Lipska, M. Przychodzińska, *Muzyka w nauczaniu początkowym*, Warszawa 1991, s. 223-227.

[3] R. Ławrowska, Z. Nowak, *Muzyczne inspiracje. Przygody z muzyka i wyobraźnią*, Kraków 2023, s. 22.

Ławrowska w swojej metodzie aktywnego słuchania wyodrębnia następujące etapy:

1) nawiązanie przez nauczyciela do utworu muzycznego – zaciekawienie tematem, opowiadaniem, wierszem, bajką. Wytworzenie sprzyjającej atmosfery,
2) zadanie polecenia/pytania, którego odpowiedź dzieci znajdą w słuchanej muzyce,
3) ukierunkowana, zaangażowana wspólna percepcja muzyki,
4) ekspresja słowna – odpowiedź na pytania (z fazy drugiej),
5) ekspresja muzyczno-ruchowa,
6) ponowne słuchanie i reagowanie muzyczno-ruchowe,
7) inscenizacja muzyczno-ruchowa – pantomimiczna,
8) wykonywanie fragmentów muzycznych – instrumentalne, wokalne,
9) ekspresja plastyczna[4].

Głównym celem formy słuchanie muzyki jest poznawanie literatury muzycznej, zdobywanie wiedzy o muzyce i kulturze muzycznej, rozwijanie wrażliwości, wyobraźni muzycznej, umiejętności muzycznych, a także kształcenie percepcji muzycznej i postaw estetycznych.

W literaturze przedmiotu podkreśla się rolę aktywnego słuchania muzyki w kształceniu spostrzegawczości, pamięci, umiejętności analizowania, syntetyzowania czy porównywania. Dzięki werbalizacji wyobrażeniowych powstałych podczas odbioru muzyki rozwijana jest umiejętność mowy, czytania, pisania, a także wzbogacane jest słownictwo[5].

Według założeń Batti Strauss metoda aktywnego słuchania muzyki stanowi doskonałą formę dialogu nauczyciela z dziećmi i muzyką. Autorka opracowywała akompaniamenty na prostych instrumentach perkusyjnych z zestawu instrumentarium Carla Orffa, a także wykonane przez dzieci. Stosowała formy fabularyzacji wybranych przykładów muzycznych, gest dźwięki, klaskanie, tupanie, śpiew, melorecytacje, ruch przy muzyce, proste formy taneczne, wykorzystując także ciekawe rekwizyty.

Według B. Strauss należy proponować uczniom utwory krótkie, o czytelnej formie. Tańce i gesty taneczne prezentować w kręgu, w pozycji siedzącej lub stojącej, ze względu na skuteczną obserwację dzieci i korygowanie błędów. Należy także zachęcać dzieci do podejmowania prób śpiewania fragmentów melodycznych słuchanych utworów, ale nie wolno zmuszać dzieci do wykonywania zadań, lecz zachęcać. Zalecane jest, aby nauczyciel współuczestniczył aktywnie z dziećmi podczas zajęć i podczas występów publicznych. Zaletą metody jest zintegrowanie słuchania z graniem, tańczeniem, śpiewaniem, z elementami

[4] R. Ławrowska, Z. Nowak, *Muzyczne inspiracje. Przygody…*, op. cit., s. 23.

[5] W. A. Sacher, *Słuchanie muzyki i aktywność artystyczna dzieci*, Kraków 1999

pantomimy, dramy, różnych form plastycznych (synkretyzm w słowach słyszę, gram, tańczę, śpiewam – bliskie idei Orffa: jedność słowa, ruchu i elementarnej muzyki.

> „Metoda Batti Strauss daje nam szansę na wychowanie słuchacza czującego i wiedzącego zarazem, ponieważ pokazuje dzieciom drogę do świata muzyki w sposób nienazwany do końca, tak jak nieokreślone do końca i wieloznaczne jest każde dzieło sztuki. Pozwala odczuć i przeżyć radość wspólnego tworzenia”[6].

Badania pilotażowe

Podczas zajęć muzycznych w badanych klasach drugich zaproponowano utwór Modesta Musorgskiego *Taniec piskląt w skorupkach* z cyklu „Obrazki z wystawy”. Kompozytor zafascynowany twórczością swojego przyjaciela Wiktora Hartmanna, malarza, skomponował utwór w 1874 roku. Tytuły 14 konkretnych utworów (*Promenada* [4 wersje], *Gnom, stary zamek*, *Ogrody Tuileries*, *Bydło*, *Taniec piskląt w skorupkach*, *Samuel Goldenberg i Sznul*, *Targ w Limoges*, *Katakumby*, *Chatka na kurzej stopce*, *Wielka Brama Kijowska*) mogą stanowić doskonałą propozycję metodyczną zintegrowanych zajęć w edukacji muzycznej dzieci.

Zajęcia trwały 45 minut, liczba uczniów w każdej klasie – 25.

W grupie pierwszej, **podano dzieciom tytuł utworu**, zapoznano z wierszem Zbigniewa Nowaka *Taniec piskląt w skorupkach*[7], przeprowadzono rozmowę na temat piskląt, ich zachowań, odgłosów i zaproszono do wysłuchania utworu. Następnie przeprowadzono z dziećmi rozmowę na temat utworu, jego charakteru. Poproszono dzieci, aby wykonały pracę plastyczną na temat wysłuchanego utworu.

> Choć boki mają oraz brzuszki.
> W skorupkach, które muszą dźwigać
> Skrzydełka mają już i nóżki
> I dziobek ze skorupek widać.
> Radośnie każde pisklę skacze
> i rozwesela świat ponury…
> Może więc kurze albo kacze
> Jajko mądrzejsze jest od kury?[8].

[6] J. Tarczyński, *Aktywne słuchanie muzyki według Batti Strauss*, „Wychowanie Muzyczne w Szkole” 2000, nr 2/3, s. 92.

[7] Z. Nowak, *Taniec piskląt w skorupkach*, Kraków 2023.

[8] Ibidem, s. 72.

Z zainteresowaniem odebrały utwór muzyczny i z dokładną precyzją odtwarzały rytmiczne przebiegi, które zgadzały się z artykulacją staccato, rytmem synkopowanym oraz pauzą.

Poniżej przedstawiamy wybrane prace.

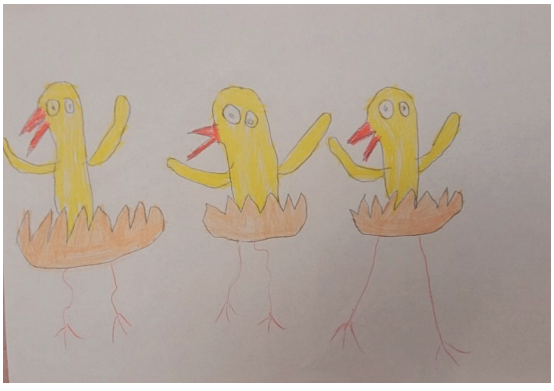

Rysunki 1.-6.

Analizując powyższe rysunki, można stwierdzić, iż uczniowie dobrali prawidłowo barwy. Kolory są jaskrawe, adekwatne do barw, jakie występują w przyrodzie. Na planie pierwszym widać głównych bohaterów lekcji. Rysunki są radosne, wykonane ciepłymi kolorami. Na rysunkach pojawiły się także sylaby dźwiękonaśladowcze, które są wykorzystywane w ćwiczeniach logopedycznych.

W innej grupie uczniów przedstawiono utwór **bez podania tytułu**. Poproszono dzieci, aby podały własne propozycje tytułów i zabaw ruchowych z wykorzystaniem rekwizytów, m.in.: piłki, kolorowe chustki, piórka, instrumenty perkusyjne. Podczas badania zauważono wśród niektórych uczniów spontaniczną aktywność rytmiczną; rytmiczne kołysanie, wystukiwanie palcami rytmu. Po wysłuchaniu utworu poproszono uczniów o podanie tytułu wysłuchanego utworu. Pojawiły się bardzo różne propozycje, ale większość z nich dotyczyła muzyki, np.; *Muzyczny koncert*, *Jesienny koncert*, *Muzyczna wichura*, *Zabawa instrumentami*, *Kolorowe nuty*, *Ucieczka*, *Zabawa w berka* itd. Część tych tytułów była adekwatna do tytułu słuchanego utworu. Po tych ciekawych propozycjach zaproponowano uczniom ponowne wysłuchanie utworu, podczas którego realizowały własne, twórcze zabawy ruchowe – swobodne improwizacje ruchowe.

Podczas badania uczniów zauważono w pierwszej części (A) utworu swobodne ruchy zgodne z rytmem, niektóre zaś wykorzystały jako rekwizyty kolorowe chustki, szarfy, piórka. Z radością i ze zgodnym przebiegiem rytmicznym (charakterystycznym rytmem synkopowanym, staccato i tempem) wykonywały pierwszą część utworu. W części drugiej (B) utworu o charakterze spokojnym uczniowie, stojąc w miejscu, kołysali się w prawo w lewo bądź podrzucali w górę swoje rekwizyty. Gdy powróciła część trzecia (A1 – spokojna), uczniowie zareagowali ponownie, tak jak w części pierwsze (A).

Kolejny etap zabawy polegał na wykonaniu pracy plastycznej związanej z muzyką. I tak, jak to było z nadaniem tytułu (w większości związanych z muzyką), tak podobnie prace plastyczne dotyczyły muzyki. Oto dwie propozycje prac plastycznych:

Rysunki 7., 8.

Dokonując analizy prac plastycznych, można jednoznacznie stwierdzić, iż charakter utworu został poprawnie odczytany, ponieważ rysunki zostały wykonane w barwach ciepłych, radosnych. Rysunek 7. został wykonany kolorem czarnym, ale autorka pracy stwierdziła, iż zawsze swoje prace wykonuje ołówkiem bądź też czarną kredką. Rysunek 8. to kolorowe nuty, które, jak stwierdził autor pracy, mają przynosić radość ludziom.

Nauczyciel może również na kolejnych zajęciach zaproponować uczniom wykorzystanie rekwizytów, np. gazet – falowanie gazetami, trzymając oburącz i stopniowo je drzeć, następnie tworzyć kulki papierowe, a potem rzucać do dowolnego celu. Ciekawym rozwiązaniem może być także fabularyzacja, scenografia tańca z użyciem kukiełek (kurczęta i kwoka) zgodnie z propozycjami uczniów. Można wykorzystać instrumenty perkusyjne do tworzenia wspólnej partytury.

Podsumowanie

Słuchanie muzyki Modesta Musorgskiego zainteresowało uczniów klas drugich i co jest istotne – zainspirowało w czasie zabaw do ukazania podstawowych elementów muzycznych, jakimi są: rytm, melodia, dynamika, artykulacja, kolorystyka dźwiękowa, harmonia, budowa formalna utworu i inne. Podczas zajęć zauważono w badanych grupach ogólne zdyscyplinowanie, współpracę, skupienie uwagi, różne animacje muzyczno-ruchowe. Ukazano paletę ciekawych barw w pracach plastycznych.

Pilotażowe badania pokazały, że warto wykorzystywać w edukacji wczesnoszkolnej aktywne słuchanie muzyki.

Bibliografia

1. Darlak G., *Aktywne słuchanie muzyki w edukacji wczesnoszkolnej*, [w:] *Edukacja kreatywna*, red. E. Zwolińska, Bydgoszcz 2005, s. 105-110.
2. *Dziecko w świecie muzyki*, red. B. Dymara, Kraków 2000.
3. *Edukacja muzyczna. Studium teoretyczno-praktyczne*, red. R. Ławrowska, B. Muchacka, Kraków 2022.
4. Frolowicz E., *Aktywny uczeń w świecie muzyki. Propozycje dla nauczycieli*, Gdańsk 2008.
5. Gozdecka R., *Metoda aktywnego słuchania muzyki z wykorzystaniem instrumentów perkusyjnych*, „Wychowanie Muzyczne w Szkole" 2004, nr 5, s. 285-308.
6. Kataryńczuk-Mania L., *Edukacja muzyczna dzieci z perspektywy pedagogicznej i profilaktyczno-terapeutycznej*, Kraków 2022.
7. Lipska E., Przychodzińska M., *Muzyka w nauczaniu początkowym*, Warszawa 1991.
8. Ławrowska R., Nowak. Z, *Muzyczne inspiracje. Przygody z muzyka i wyobraźnią*, Kraków 2023.
9. Marciniak T., *Percepcja otaczającego świata i dzieł sztuki podstawą edukacji plastycznej*, [w:] *Metodyka plastyki w klasach IV-VIII*, red. T. Marciniak, Warszawa 1989.
10. Przychodzińska M., *Słuchanie muzyki w klasach 1-3*, Warszawa 1990.
11. *Psychologia muzyki*, red. M. Chełkowska-Zacharewicz, J. Kaleńska-Rodzaj, Warszawa 2020.
12. Sacher W., *Wczesnoszkolna edukacja muzyczna*, Kraków 1997.

13. Sacher W. A., *Słuchanie muzyki i aktywność artystyczna dzieci*, Kraków 1999.
14. *Sztuka w kontekście oddziaływania na człowieka*, red. L. Kataryńczuk-Mania, J. Karcz, Zielona Góra 2006.
15. Tarczyński J., *Aktywne słuchanie muzyki według Batti Strauss*, „Wychowanie Muzyczne w Szkole" 2000, nr 2/3, s. 90-100.

Active listening to music in work with students in grades I-III (practical examples, pilot study threads)

Abstract

The article presents selected problems related to the specifics of the implementation of the form of listening to music, the possibilities of using musical works and the threads of pilot studies of perception and interpretation of music in the visual and verbal form of pupils of grades I- III.

Keywords: perception, values of classical music, musical-plastic interpretations